

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.61>

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЗАРОБІТНУ ПЛАТУ

Фрідманська В.І.,

кандидат юридичних наук,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фрідманська В.І. Справедливість як одна з ключових конституційних засад регулювання права на заробітну плату.

Вказується, серед основних конституційних принципів, що відіграють вирішальне значення у регулюванні права на заробітну плату є принципи справедливості. На важливості принципу справедливості як першооснови зауважено і в Статуті Організації Об'єднаних Націй (статті 1). Справедливість в оплаті праці та гідне існування людини міститься і в положеннях міжнародних договорів, у тому числі Загальної декларації прав людини (ст. 23), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 7), Європейській соціальній хартії (переглянутій) (ст.4), актах Міжнародної організації праці.

Акцентовано увагу на тому, що автор не погоджується із твердженням про те, що в Україні існує тільки правове закріплення однієї ознаки змісту права на справедливую заробітну плату – встановлення розміру оплати праці на рівні, який не нижчий мінімальної заробітної плати, що встановлена законом (ст. 3 Закон України «Про оплату праці»).

Доведено, незакріплення прямо принципу справедливості у Законі України «Про оплату праці» не означає відсутність дії вказаного принципу на низку законодавчих норм. При ретельному аналізі наведеного нормативно-правового акту ми дійшли висновку, що дія принципу справедливості відобразилася на таких правових нормах Закону України «Про оплату праці».

На думку автора, необхідним є відображення важливості принципу справедливості у гарантуванні права на заробітну плату. В Основному Законі остання частина 43 статті гарантує право на своєчасність отримання винагороди за працю. Ми пропонуємо частину 7 статті 43 Конституції України викласти у такій редакції: «Кожна людина має право на гідну та справедливую заробітну плату, що має виплачуватися у повному обсязі, своєчасно у строк, встановлений законом».

Ключові слова: право на заробітну плату, права людини, природні права, соціально-економічні права, оплата праці, мінімальна заробітна плата, гідні умови життя, справедлива заробітна плата, достатній життєвий рівень.

Fridmanska V.I. Justice as one of the key constitutional principles of regulation of the right to wages.

It is indicated that among the main constitutional principles that play a decisive role in the regulation of the right to wages are the principles of justice. The importance of the principle of justice as a fundamental principle is noted in the Charter of the United Nations (Article 1). Fair pay and a dignified human existence are also contained in the provisions of international treaties, including the Universal Declaration of Human Rights (Article 23), the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Article 7), the European Social Charter (revised) (Article 4), acts of the International Labor Organization.

The attention is focused on the fact that the author does not agree with the statement that in Ukraine there is only legal consolidation of one sign of the content of the right to a fair wage - the establishment of the amount of remuneration at a level not lower than the minimum wage established by law (art. 3 of the Law of Ukraine "On Remuneration").

It has been proven that the failure to directly enshrine the principle of justice in the Law of Ukraine "On Remuneration" does not mean that this principle does not apply to a number of legislative norms. Upon careful analysis of the above normative legal act, we came to the conclusion that the effect of the principle of justice was reflected in the following legal norms of the Law of Ukraine "On Remuneration".

In the opinion of the author, it is necessary to reflect the importance of the principle of justice in guaranteeing the right to wages. In the Basic Law, the last part of Article 43 guarantees the right to receive remuneration for work in a timely manner. We suggest that part 7 of Article 43 of the Constitution of Ukraine should be worded as follows: "Every person has the right to a decent and fair salary, which must be paid in full, in a timely manner, within the period established by law."

Key words: right to wages, human rights, natural rights, socio-economic rights, wages, minimum wages, decent living conditions, fair wages, adequate living standards.

Постановка питання. Серед основних конституційних принципів, що відіграють вирішальне значення у регулюванні права на заробітну плату є принципи справедливості. На важливості принципу справедливості як першооснови зауважено і в Статуті Організації Об'єднаних Націй (статті 1). Справедливість в оплаті праці та гідне існування людини міститься і в положеннях міжнародних договорів, у тому числі Загальній декларації прав людини (ст. 23), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 7), Європейській соціальній хартії (переглянутій) (ст.4), актах Міжнародної організації праці.

Справедливість є ключовою в розумінні верховенства права і вважається основоположним принципом державного регулювання суспільних відносин. Утвердження справедливості є підтвердженням формування в Україні соціальної та правової держави, розвитку демократії, гарантування поваги до основних прав і свобод людини. У поєднанні зі справедливістю, рівністю та гуманізмом гарантується «людиноцентричний» підхід у механізмі правового регулювання в цілому, а також умов для здійснення права на заробітну плату зокрема.

Теоретичне підґрунтя наукової роботи складають наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених із різних галузей знань, зокрема загальної теорії права, теорії прав людини, конституційного та трудового права: А.Алпатова, Л.Амелічевої, С.Барегамян, Д.Белова, Ю.Бисаги, Н.Бобрової, Н.Болотіної, М.Братасюк, О.Валецької, Л.Васюренко, Р.Веприцького, С.Верланова, М.Вітрука, О.Гаєвая, О.Грищук, А.Гузівської, Л.Дешко, К.Довбиш, О.Епель, В.Жернакова, О.Зайчука, І.Іванян, І.Кисельова, М.Козюбри, А.Колодій, О.Костюченко, Є.Краснова, Р.Лівшиця, О.Малько, О.Марцеляка, Ю.Марченко, М.Матузова, П.Недбайла, С.Погребняка, О.Процевського, П.Рабіновича, В. Ратехіної, О.Рогача, М.Савчина, А.Селіванова, Т.Слінько, Ю.Сульженко, Г.Тибінки, О.Уварової, В.Хромея, Г.Чанишевої, С.Шевчука, Ю.Шемшученка, Т.Юзько, О.Ярошенка, І.Яцкевича.

Виклад матеріалу дослідження. Справедливість досить часто розглядають не просто як принцип, а як наукову правову категорію, що є відтворенням взаємодії економіки, права, моралі та політики, а також фундаментальних цінностей. Р.М. Мінченко зауважує, що справедливість з позиції філософії є першою чеснотою усіх суспільних інститутів, відповідно як закони, так і інститути не зважаючи на їх ефективність мають бути реформовані чи скасовані у випадку, коли вони не є справедливими [1, с. 23]. З етичних аспектів справедливості є ідеєю про правильний, належний стан речей у стосунках людей і, яка відображає правду, чесність, виконання особами своїх зобов'язань. Справедливість як моральна категорія має і соці-

альний аспект, відображає вимогу відповідності дії та відплати за неї, між працею та винагородою, порушенням та покаранням [2, с. 41].

Принцип справедливості вважають ключовим правовим принципом та підвалиною формування і розвитку правових держав, у силу чого конституції більшості держав містять норми, що зауважують на важливому значенні справедливості у регулюванні різних сфер життя [3, с. 75].

У той же час у науковій літературі зустрічаються різні підходи до тлумачення поняття та змісту принципу справедливості. У зарубіжній літературі трапляється підхід, що справедливість є вимогою, якій мають відповідати всі загальні принципи права [4, с. 11]. О.О. Отраднова обґрунтовує, що принцип справедливості слід розглядати за сутністю як природно-правовий принцип, який не може змінюватися в залежності від його фіксації в законодавстві [5, с. 121]. Дж. Ролз вважає, що принцип справедливості має таку формулу: кожен суб'єкт має рівні права на найбільш ширшу свободу, як інші суб'єкти, які з ним взаємодіють [6, с. 178].

Проведене дослідження дозволило нам виокремити такі основні підходи до розуміння принципу справедливості: 1) як природно-правова категорія справедливість передбачає застосування моральних вимог у якості правових до законодавчих актів, є поняттям про належне та відповідає сутності прав людини, є своєрідною концепцією пропорційної відповідності обраних засобів меті [7, с. 272]; 2) справедливість не може означати арифметичність у встановленні «санкцій за вчинене», вона не є рівністю, а своєрідною «балансуючою» системою «санкцій для утворення рівності» з основною орієнтацією на добро [8, с. 91]; 3) справедливість розглядають через призму рівності пропорцій чи як концепцію дотримання пропорційності засобів та мети, яка може бути реалізована за допомогою поширеної різноманітності правозастосовної діяльності, підпадає під судовий захист [9, с. 72].

При з'ясуванні співвідношення права та справедливості її розглядають як правовий стандарт, якому повинні відповідати реальні соціально-економічні, політичні, моральні та інші відносини. Справедливість є певним еталоном для всіх відносин, врегульованих правом. При розгляді цих понять М. Яковенко доходить висновку про їх тісний взаємозв'язок, але не тотожність, оскільки право сучасні науковці розглядають як мінливу категорію, що залежить від територіальних особливостей, політичних систем, національних особливостей та історичного розвитку [10, с. 127]. Можна погодитися із науковцем, що справедливість, на відміну від права, є незмінною і відповідно не залежить від певних обставин.

Також доволі частим є розгляд справедливості у розрізі принципу рівності. Л.О. Корчевна від-

значає, що справедливість пов'язана із таким поняттям як «розподіл»: кожному за його вчином. Це вважається класичною формулою справедливості, яка має універсальний характер. Науковиця також відзначає, що в тоталітарних державах розділяються блага та багатства, а у правових державах – права, свободи і обов'язки. Тобто в цивілізованих суспільствах справедливість передбачає всім людям однакові права і свободи. Суспільний розвиток має на меті забезпечити більш повне визнання для кожної людини рівної гідності та свободи [11, с. 8].

Поняття принципу справедливості розглядається і в рішенні Конституційного Суду України, зокрема як один із основних принципів права, що є вирішальним у визнанні його регулятором суспільних відносин, загальнолюдським виміром права. На думку КСУ, справедливість є властивістю права, що виражається у рівному правовому масштабі поведінки, а також пропорційності юридичної відповідальності та правопорушення [12].

Втілення принципу справедливості є особливо важливим при гарантуванні трудових прав працівників. При дослідженні дії принципу справедливості у трудовому праві науковці ставлять запитання: чи відповідає правова норма балансу суспільних та індивідуальних інтересів, а також наскільки правова норма є відображенням особистих інтересів працівників, чи захищає правова норма їх права. При цьому правова норма також повинна втілювати громадські, колективні та особисті інтереси, які є економічно та соціально обґрунтованими. Поєднання інтересів різних суб'єктів, їх правовий захист є критерієм справедливості норм [13, с. 192].

К.К. Довбиш вважає, що у силу принципу справедливості передбачено однакову оплату за працю рівної цінності [14, с. 10]. С.Х. Барегамян вважає, що основою принципу справедливої оплати праці є два конституційні положення, а саме: заборона дискримінації в оплаті праці (при цьому диференціація в оплаті праці в залежності від її результатів не вважається дискримінацією та допустима); встановлення законом вихідної бази мінімального розміру оплати праці, що є обов'язковим для всіх роботодавців [15, с. 61]. Л.В. Васюренко вважає, що підвищення заробітної плати у більшій мірі за допомогою додаткових виплат та заохочень погіршує структуру заробітної плати і в підсумку призводить до порушення принципу соціальної справедливості оплати праці [16, с. 68-70].

На думку М.О. Пижова, справедливість в оплаті праці має розглядатися як: 1) ціннісна орієнтація (справедливість у такому разі встановлює відповідність винагороди зробленій праці, тобто не пов'язана у такому випадку із вирішенням загальних соціальних проблем, а скоріше локальних. Водночас, на думку науковця, ключовим у фор-

муванні відчуття справедливості є не розмір заробітної плати, а суб'єктивна оцінка працівника. Саме працівники доволі часто пов'язують відчуття справедливості із пропорційністю між особистим трудовим внеском, кваліфікацією, кінцевим результатом роботи та розміром заробітної плати); 2) елемент виробничої ситуації корпоративної культури колективу працівників (справедливість є важливим елементом корпоративної культури, в основі яких трудова етика, мотивування, відчуття відповідальності чи байдужості до результату праці; ставлення до робочого місця; якісні характеристики трудової діяльності, шкідливі звички, планування професійної кар'єри); 3) фактор для мотивації працівників (відчуття справедливості оплати праці у працівників більше, чим вищий рівень задоволення від праці та заробітної плати) [17, с. 158-159]. На нашу думку, принцип справедливості є сутнісною засадою права на заробітну плату, що проявляється у її змістовних компонентах та структурі оплати праці.

Стаття 43 Конституції України гарантує право на працю та інші трудові права працівників, зокрема і на заробітну плату, яка не може бути нижчою від встановленої законом. Також передбачене право своєчасно отримувати заробітну плату. Не зважаючи на те, що принцип справедливості прямо не закріплений у ст. 43 Конституції України, але його дія простежується, в тому числі при встановленні, що право на працю передбачає і можливість людини заробляти працюю на життя, гарантування права на оплату праці на рівні, який не нижчий встановленого законом, а також права на своєчасне отримання заробітної плати.

При цьому у конституціях зарубіжних держав є приклади закріплення справедливості та гідності при визначенні права на працю та права на заробітну плату. Наприклад, стаття 28 Конституції Чехії встановлює, що у кожного працівника є право на справедливу оплату праці та задовільні умови праці [18]. На нашу думку, принцип справедливості необхідно закріпити і при гарантуванні права на заробітну плату в Конституції України.

Л.П. Амелічева, М.В. Мельников зауважують, що в Україні існує тільки правове закріплення однієї ознаки змісту права на справедливу заробітну плату – встановлення розміру оплати праці на рівні, який не нижчий мінімальної заробітної плати, що встановлена законом (ст. 3 Закон України «Про оплату праці»). Науковці також зазначають, що ні чинне законодавство, ні проект Трудового кодексу не містять тих критеріїв справедливої заробітної плати, які визначені міжнародно-правовими актами – здатність заробітної плати гарантувати гідне життя як працівнику, так і членам сім'ї, а також рівну плату за рівну працю та інше [19, с. 8].

Водночас, на наш погляд, незакріплення прямо принципу справедливості у Законі України

«Про оплату праці» не означає відсутність дії вказаного принципу на низку законодавчих норм. При ретельному аналізі наведеного нормативно-правового акту ми дійшли висновку, що дія принципу справедливості відобразилася на таких правових нормах Закону України «Про оплату праці»: встановленні критеріїв розміру заробітної плати (складність, умови роботи, професійно-ділові якості працівника, результати праці і господарської діяльності підприємства, ч. 2 ст. 1); визначенні структури заробітної плати із орієнтацією на стимулювання результативності праці (передбачення основної, додаткової заробітної плати, заохочувальних та компенсаційних виплат, ст. 2); гарантування мінімальної заробітної плати та визнання її державною соціальною гарантією (ст. 3); передбачення, що розмір заробітної плати за виконану за місяць працю не може бути нижчим мінімальної заробітної плати (ст. 3-1); у визначенні різних систем оплати праці в залежності від відповідних критеріїв (ст. 6); віднесення питання оплати праці до сфери державного регулювання (ст. 8); передбачення порядку встановлення та критеріїв розміру мінімальної заробітної плати (ст. 9-11); передбачення низки спеціальних гарантій, пов'язаних з оплатою праці (ст. 12); передбаченні при договірному регулюванні праці балансу інтересів працівника та роботодавця (ст. 14-15); гарантуванні оплати праці за роботу по сумісництву (ст. 19); при визначенні форм виплати заробітної плати (ст. 23); гарантуванні строків, періодичності та місця виплати заробітної плати (ст. 24); державного обмеження розміру відрахувань із зарплати (ст. 26); передбачення індексації заробітної плати (ст. 33) та можливості компенсації працівнику втрат заробітної плати через затримку її виплати (ст. 34).

Кодекс законів про працю України також не містить прямо закріпленого принципу справедливості. Проте зазначений принцип лежить в основі втілення конституційного права на заробітну плату у нормах наведеного кодексу, у тому числі у таких статтях: гарантування права на оплату праці не нижче встановленого державою мінімального розміру (ст. 2 КЗпП України); гарантуванні оплати праці на рівні не нижче, ніж середній заробіток за попередньою роботою у випадках тимчасового переведення працівника на іншу роботу (ст. 33 КЗпП України); гарантуванні пропорційності при роботі на умовах неповного робочого часу (ст. 56 КЗпП України); визначення критеріїв для розміру заробітної плати (ст. 94 КЗпП України); гарантування мінімальної заробітної плати та її індексації (ст. 95 КЗпП України); гарантування можливості застосування різних систем оплати праці (ст. 96-98 КЗпП України); гарантування підвищеної оплати праці у випадках, коли робота важка, шкідлива, небезпечна, здійснюється в особливих природних географічних і геологічних умовах, або має під-

вищений ризик для здоров'я (ст. 100 КЗпП України); гарантування оплати праці сумісникам (ст. 100-1 КЗпП України) та при суміщенні посад (ст. 105 КЗпП України); гарантування оплати праці у подвійному розмірі за надурочні роботи (ст. 106 КЗпП України) та у святкові і неробочі дні (ст. 107 КЗпП України); передбачення підвищеної оплати праці за роботу у нічний час (ст. 108 КЗпП України) та оплати простою (ст. 113 КЗпП України); гарантування збереження попереднього середнього заробітку при переведенні працівника (ст. 114 КЗпП України); встановлення відповідальності за затримку виплати заробітної плати при звільненні (ст. 117 КЗпП України); передбаченні гарантій для оплати праці неповнолітніх (ст. 194 КЗпП України); встановлення права на виплату вимушеного прогулу (ст. 236 КЗпП України) та ін.

Крім того, необхідно зупинитися на рішенні Конституційного Суду України від 15 жовтня 2013 року № 8-рп/2013, у якому предметом розгляду було питання про строк позовної давності при порушенні роботодавцем законодавства про оплату праці. У своєму рішенні КСУ зауважив, що зміст поняття «заробітна плата» має узгоджуватися з таким принципом здійснення трудових правовідносин як «відплатність праці», що визначений у п. 4 ч. I Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 р. (Україна ратифікувала 14 вересня 2006 р.). Згідно з наведеним принципом кожен працівник має право на справедливий винагороду, що має забезпечувати достатній життєвий рівень. До того ж, Конституційний Суд України вирішив, що положення ч. 2 ст. 233 Кодексу законів про працю України у зв'язку із статтями 1, 12 Закону України «Про оплату праці» слід розуміти так, що у випадку порушення роботодавцем законодавства у сфері оплати праці звернення працівника до суду не обмежено строком, якщо питання стосується стягнення заробітної плати, у тому числі всіх виплат, на які працівник має право, зокрема і за час простою не з його вини, навіть тоді, коли роботодавцем не було проведено нарахування таких виплат [20]. Безумовно, зазначене рішення є яскравим проявом дії принципу справедливості при гарантуванні права на заробітну плату.

Таким чином, ми не погоджуємося із позицією Л.П. Амелічева та М.В. Мельникова, оскільки проведений аналіз трудового законодавства показав, що не зважаючи на незакріплення прямо принципу справедливості, норми трудового законодавства ґрунтуються на цьому принципі і забезпечують його сутнісне вираження в регулюванні права на заробітну плату.

Також варто зауважити, що проєкт Трудового кодексу України, поданий до Верховної ради України у 2019 році, у статті 20 містить право на справедливий винагороду за працю, яка не може бути нижчою від мінімальної заробітної плати, а

також право на її та своєчасну виплату в повному обсязі.

У рішенні Рахункової палати від 19 березня 2019 року № 6-1 про розгляд «Звіту про результати аналізу використання коштів державного бюджету на оплату праці працівників органів державного управління» зауважено на важливості при реформуванні державної служби згідно з принципами державного управління SIGMA встановити критерії прозорості, справедливості та обґрунтованості заробітної плати працівників державних органів. Доповідь SIGMA за 2018 рік засвідчує, що показник справедливості і конкурентоспроможності системи оплати праці державних службовців в Україні є «1» за шкалою оцінювання від 0 до 5 балів. Оскільки за висновками експертів, незважаючи на зроблені важливі кроки для збалансування частки посадового окладу, значну частку в загальному розмірі заробітної плати займає змінна складова. Крім того, варто зазначити такі важливі положення в обґрунтуванні Рішення Рахункової палати: спостерігається недотримання вимог ч. 3 ст. 51 Закону України «Про державну службу», схема посадових окладів працівників на посадах державної служби затверджується кожного року із запізненням і крім того, міжпосадові диспропорції в оплаті праці державних службовців щороку поглиблюються; наявність у системі органів державної влади деяких установ з особливим регулюванням умов оплати праці знижує мотивацію інших працівників, нівелюючи встановлений Законом України «Про оплату праці» принцип рівності; нормативно-правова база, у сфері оплати праці державних службовців є суперечливою та непрозорою [21]. Наведені висновки Рахункової палати України підтверджують важливість конституційних принципів при гарантуванні права на заробітну плату всіх працівників, не залежно від сфери їх діяльності.

Питання справедливості при регулюванні заробітної плати зачіпає і оподаткування доходів громадян і при цьому очевидно є гостра необхідність забезпечення балансу приватних та публічних інтересів. Тому можна погодитися з науковцями, що проблема гарантування соціальної справедливості оподаткування доходів фізичних осіб є актуальною та нерівномірність податкового навантаження призводить до соціальної напруги у суспільстві між різними категоріями населення [22, с. 583]. З огляду на це, ми підтримуємо наукову пропозицію, що за прикладом європейських держав в Україні необхідно встановити неоподатковуваний мінімум на рівні прожиткового мінімуму.

Висновки.

Таким чином, не погоджуємося із твердженням про те, що в Україні існує тільки правове закріплення однієї ознаки змісту права на справедливую

заробітну плату – встановлення розміру оплати праці на рівні, який не нижчий мінімальної заробітної плати, що встановлена законом (ст. 3 Закон України «Про оплату праці»).

На наш погляд, незакріплення прямо принципу справедливості у Законі України «Про оплату праці» не означає відсутність дії вказаного принципу на низку законодавчих норм. При ретельному аналізі наведеного нормативно-правового акту ми дійшли висновку, що дія принципу справедливості відобразилася на таких правових нормах Закону України «Про оплату праці».

На наш погляд, необхідним є відображення важливості принципу справедливості у гарантуванні права на заробітну плату. В Основному Законі остання частина 43 статті гарантує право на своєчасність отримання винагороди за працю. Ми пропонуємо частину 7 статті 43 Конституції України викласти у такій редакції: «Кожна людина має право на гідну та справедливу заробітну плату, що має виплачуватися у повному обсязі, своєчасно у строк, встановлений законом».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мінченко Р.М. Принцип справедливості як основний критерій взаємодії особистості та державної влади. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 42. С. 21–26.
2. Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. Харків : ХНПУ, 2020. 140 с.
3. Джабраїлов Р.А. Принцип справедливості як основа трансформації економіко-правової системи держави. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 7. С. 74–80.
4. Jones L. General Principles of Law in International Law and Common Law : lecture at the Conseil d'État (France), February 16, 2018). URL: <https://www.supremecourt.uk/docs/speech-180216.pdf>.
5. Отраднова О. Реалізація принципу справедливості у цивільно-правових зобов'язаннях із завдання недовірної шкоди. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2007. Вип. 74–76. С. 120–123.
6. Коробейников В.С. Первый принцип справедливости в политической философии Джона Ролза: актуальность и основные идеи. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2020. Вып. 11(101). Ч. 2. С. 178–182.
7. Менджул М.В. Принцип справедливості в правовому регулюванні сімейних відносин в Україні (окремі аспекти). *Закарпатські правові читання : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20-22 квітня 2017 р.) / за заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура*. Ужгород : РІК-У. Т. 1. С. 271–276.

8. Сливка С. Філософські принципи у праві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 1. № 782(1). С. 87–95.
9. Цюкало Ю.В. Принцип справедливості у цивільно-правовому аспекті. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2013. Вип. 644. С. 71–75.
10. Яковенко М.Б. Справедливість як елемент права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 6. № 22. С. 123–129.
11. Корчевна Л.О. Справедливість як категорія права. *Правова держава*. 2014. № 7. С. 5–9.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
13. Жигалкін І.П. Справедливість як засадничий принцип трудового права України. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах* : зб. наукових праць за матеріалами «Круглого столу» (м. Харків, 26 травня 2015 р.) / редкол.: С.М. Прилипко та ін. Харків : НДІ ПЗІР, 2015. С. 189–193.
14. Довбиш К.К. Принципи правового регулювання оплати праці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2017. 200 с.
15. Барегамян С.Х. Конституційне право на працю та його реалізація в умовах європейської міждержавної інтеграції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2018. 254 с.
16. Васюренко Л.В. Механізм державного регулювання організацією оплати праці в умовах глобалізації : дис. ... д-ра економ. наук : 08.00.03. Київ, 2019. 533 с.
17. Пижова М.О. Категорія справедливості в контексті оплати праці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 157–159. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/39.pdf.
18. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992. *Sbírka zákonů České republiky*. 1993. č. 1.
19. Амелічева Л.П., Мельников М. В. Правове регулювання справедливої оплати праці у світлі концепції гідної праці. *Правничий часопис Донецького університету*. 2015. № 1-2. С. 3–10.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Присяжнюк Людмили Михайлівни щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 233 Кодексу законів про працю України, статей 1, 12 Закону України «Про оплату праці» від 15 жовтня 2013 р. № 8-рп/2013. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 6. С. 6.
21. Про розгляд Звіту про результати аналізу використання коштів державного бюджету на оплату праці працівників органів державного управління : Рішення Рахункової палати від 19 березня 2019 р. № 6-1. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/6-1_2019/R_RP_6-1_2019.pdf.
22. Найденко О.Є., Григоренко Ю.В. Забезпечення принципу соціальної справедливості в оподаткуванні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 577–584.
23. Dmytry Byelov, Ján Holonich, The principle of humanism in the state-individual relationship. *Journal of social sciences, nursing, public health and education*. 1/2021. P 138–143.
24. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. с. 21–26.
25. Aristova I., Zapara S., Bielov D., Kaluzhna S., Chernadchuk T., Legal Status of Local Self-government Authorities of Ukraine in the Conditions of Information Society Development: Research Methodology, *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. Vol 10 No 8 (2019): JARLE Volume X. Issue 8(46) Winter 2019. p. 61–69.